

CHERNEL ISTVÁN LEVELEI HERMAN OTTÓHOZ

KÓHEGYI MIHÁLY

Herman Ottó életét és tudományos tevékenységét számtalan cikk, tanulmány és könyv ismertette és méltatta.¹ Mindez felment bennünket az alól, hogy róla részletesebben szóljunk. *Chernel István* munkásságát viszont elsősorban az ornitológusok tartják számon, s e tudományág egyik magyar megalapítójaként tisztelik.²

*Chernel Kálmán*nal, István édesapjával, életének legválságosabb szakaszában ismerkedett meg Herman Ottó. Amikor közel öt évig tartó katonai szolgálatából 1861-ben felmentették, két olyan esztendő következett, amelyekről nem szívesen beszélt.³ Éppen ezért életrajzírója még a legszorgosabb kutatással is alig tudott valamit feltárni e hányatott esztendőkről.⁴ 1863. szeptember 18-án két társával „fényirdai műtermet” nyitottak Kőszegen. Ez idő tájt találkozott Chernel Kálmánal, aki kéziratnaplójába ezeket írta: „Herman Ottót még a 60-as évek elejéről ismerem, amikor is a forradalom következtében ő minden egyéb keresettől megfosztva nyomasztó anyagi körülmények között, mint fényképező szerezte meg élelmét. Vándorlása közben Kőszegre is eljutott... Ez alkalommal vele, mint kitűnő ornitológussal és madártömővel gyakrabban érintkeztem.”⁵ Pártállásuk, gondolkozásmódjuk is összekötötte őket. Hamarosan kintűnt, hogy a fényképészet nem jelent biztos kenyeret, ráadásul egyik társával évekilg húzódo kereseti perbe is keveredett. Biztos jövedelmű állás után kellett hát néznie. S itt sietett segítségére Chernel Kálmán, aki egyben-másban többször is támogatta. Felhívta figyelmét a kolozsvári *Erdélyi Múzeum-Egylet*nek a konzervátori állás betöltéséről szóló hirdetményére. Biztatására beadta pályázati kérelmét, hozzácsatolva Chernel ajánló szavait. Meg is lett az eredménye, mert *Brassai Sámuel*, a múzeum igazgatója 1864. március 23-án a következőket válaszolta: „... barátom uramat, ha az állati példányok praeparálásában, főképp kisebb és nagyobb emlősök, madarak kitömésében jártas, és feltételeim az ön szükségain és kívánságain alól nem maradnak, jörendin biztathatom. Én ugyan 500 forintnál és szállásnál fűtéssel együtt többet ezúttal nem ajánlhatok, de merthogy ez egyfelől csonkítatlanul az ön személyes szükségéire fedezésére szol-

1. Sajnálatosan nélkülözünk egy Herman Ottó munkásságát felölelő bibliográfiát. Hiánya, a szerzteágazó és számtalan feldolgozás miatt, már-már a munka rovására megy.
2. *Schermann Szilárd*: Chernel István munkáinak chronologikus jegyzéke. Aquila, 1921. 33–40. – *Allodiatoris Irma*: Bibliographie der Zoologie im Karpatenbecken 1900–1925. Budapest, 1966. – *Papp József*: Magyar madártani bibliográfia. Békéscsaba, 1980.
3. Chernel Kálmán jogász volt. A megyei hivatalnokoskodást Sopronban kezdte, de a szabadságharc kitörése után beállt honvédeknek. Az önkényuralom idején hazatért szülővárosába, ahol visszavonultan történettudománnyal és ornitológiával foglalkozott. *Sz[ilágyi] S[ándor]*: Chernel Kálmán. (Született 1822. április 6. – 1891. április 21.). Századok, 1891. 412–413.
4. *Lambrecht Kálmán*: Herman Ottó élete. Budapest, 1933. 20.
5. *Szövényi István*: Képek a dualizmus kori Kőszeg történetéből Chernel Kálmán naplói alapján. Savaria, 1966–1970. 387.

gáland; más felől a múzeum munkáitól elég ideje maradván, mellék keresettel, mire itt tapasztalás biztos kilátás vagyon, szaporíthatja jövedelmét, azt hiszem első lépésnek elfogadható az ajánlatom.”

Herman Ottó elfogadta a feltételeket, s erről szóló leveléhez általa Kőszeg környékén begyűjtött és kitömött madarat, emlőst mellékel, mire Brassai 1864. április 6-án jelentette a Múzeum Égyletnek, hogy egy kőszegi egyént felfogadott konzervátorul, aki egy albinó pacsirtát és egy hermelint ajándékozott a múzeumnak. Három nap múlva pedig már a következő értesítést küldte Hermannak:

„Mart. 30. kelt levelét vevén, a küldeményekkel együtt, mind a kettőt közöltem a választmánnyal. Kellő lépéseim eredményeül tudósíthatom barátom uramat, hogy ezennel megadott állomásának elfoglalására május 1. napján elvárom és úti költségét 50 /. Ötven O. é. forinttal segíteni kívánom.”⁶

„Nem is siettem, hanem rohantam... Abban a Schmerling időben, amikor tiszteséges magyar ember hivatalt nem vállalhatott, nagy dolog volt ez” – írja Herman visszaemlékezésében.⁷

Chernel Kálmán emberségét sohasem felejtette el, s amikor fiával megismerkedett, neki adta vissza a kapott segítséget. Az 1865-ben Kőszegen született István a szülői házból hozta magával a természet végtelen szeretetét, s a madárvilág iránti érdeklődését. Mindössze tizenegy éves múlt, amikor 1877. április 8-án hozzáfogott madártani megfigyeléseit rögzítő naplójának vezetéséhez. Első madártani vonatkozású írásai 17 éves korában a *Vadász Lapok*ban jelentek meg.⁸ 1880-ban atyja magával vitte Szombathelyre a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók nagygyűlésére, melyen Chernel Kálmán felolvasást tartott a „Madarak vándorlásá”-ról. Célja az volt, hogy a 15 éves István látóhatárát bővítse, a tudományos mozgalmak, s különösen a madártan iránti érdeklődését fokozza. 1814 áprilisában pár napra a Velencei-tóhoz kirándult, amelynek rendkívül gazdag madárvilága különösen mély nyomot hagyott az ifjú lelkében. Édesapja azonban komoly kenyérkeresetet akart neki biztosítani s ezért két évet Pozsonyban, kettőt pedig a pesti egyetemen töltött el joghallgatóként. Atyja óhajának megfelelően 1888 végén kinevezték Sopronba közigazgatási gyakornoknak. „Hajlamaival homlok-egyenest ellenkező pályára lépni, lemondani arról, amit évek óta lelkesedéssel tápláltam magamban, igen nehezemre esett” – írja naplójában.⁹ Hamarosan odahagyja Sopront, és hazatért Kőszegre, hogy immár kizárólag az ornitológiának éljen, megfigyeléseket végezzen s madártani feljegyzéseinek adatait rendezze. 1891-ben Budapesten Herman Ottó mellett tevékenykedik, issza magába mindazt, amit a hétköznapi gyakorlatával elleshetett, megtanulhatott mesterétől. 1991-ben a *II. Nemzetközi Ornitológiai Kongresszus* megrendezését az alig megszületett *Magyar Ornitológiai Központra* bízták. A fiatal, jó szervező képességgel megáldott Chernel Istvánt az előkészítő bizottság titkárává választották. Ez évben norvég expedíciós útra indult feleségével, *Róth Dórával*, aki élete végéig megértő társa és tudományos munkáinak elősegítője volt.¹⁰ 20 000 kilométeres utat tettek meg. Nagy mennyiségű emlőst, madarat, kagylót, növényt gyűjtöttek. A kutatóútnak az volt a legnagyobb eredménye, hogy másokat megelőzve elsőként fedezték fel a vízitaposó (*Phalaropus hyperboreus*) és a rozsdásfarkú pityer (*Anthus cervinus*) fészkelését a norvégiai Tromsöben.¹¹ Itt tanultak meg síelni, hogy

6. *Huszthy Sándor*: Herman Ottó a kolozsvári múzeumban 1864–1871. *HOMÉ*. 1972. 9–10.

7. *Mikó Imre*: Az utolsó erdélyi polihisztor. Bukarest, 1971. 94.

8. *Vértesi Pálné*: Chernel István. Szombathely, 1981. 7.

9. *Csaba József*: Chernel István (halálának 40. évfordulójára). Savaria, 1963. 51.

10. *Csörgey Titusz*: Chernelházy Chernel István (1865–1922). *Aquila*, 1921. 25.

11. *Chernel István*: Utazás Norvégia végvidékére. Budapest, 1893.

aztán hazatérve egy ügyes kőszegi esztergályossal síleceket készíttessen, és ezt a nemes sportot hazánkban is meghonosítsa.¹² Felesége volt az első nő Magyarországon, aki síelni tudott.

Közben mind sűrűbben jelennek meg hazai és külföldi lapokban szakcikkei. Nem csoda hát, hogy Herman Ottó rábízta egy nagyszabású könyv megírását, mely Magyarország hasznos és káros madarait mutatta be a nagyközönségnek és a szakembereknek. A nemrég alapított madártani folyóiratban, az *Aquila*ban olvashatunk a megfogalmazódó tervről; „A földművelésügyi m. k. Ministerium megadta az első föltételeket, hogy egy megfelelő munka terveztessek, mely az ország gazdaságilag hasznos és káros madarait tüzetesen ismertetné. Minthogy a végrehajtás legelső sorban is attól függött, vajjon akad-e író, a ki a munkát megírja, és akad-e művész, a ki azt illusztrálja? a Központ ebben az irányban törekedett biztos eredményre, mely ma már meg is van. Az már eleve is tisztán állott a Központ előtt, hogy chernelházi Chernel István barátunk kitűnő módon egyesíti mindazt, a mi az ily mű megírásához szükséges s nekünk első nagy örömünk az volt, hogy e feladatra vállalkozik is. A mi a művészeti oldalt illeti, a Központ vezetője módot nyújtott Nécsey István ifjú festőművésznek, a rovarvilág elsőrendű festőjének, hogy a madarakkal is megpróbálkozzék. A földművelésügyi m. k. Ministerium megadta az anyagi segílyt, hogy Nécsey István a Központhoz csatlakozva beható tanulmányokat tehessen s ő igen rövid idő alatt a madarak festésében nevezetes eredményre jutott, úgy, hogy az író, és művész részéről oly próbához lehetett fogni, a melynek alapján a földművelésügyi m. k. Ministerium véglegesen határozhat. Chernel István a szén-czinkét jelölte ki, melyet Nécsey lefestett, Chernel szöveggel látott el s ezen felül elkészítette az egész mű tervezetét is. Ha a munka csakugyan megszületik, akkor nemcsak az erdő és mezőgazdaság irodalma gyarapodik, hanem gyarapodik az oktatás ügye is, mely hasznos és az értelmet fejlesztő könyvet nyer benne.”¹³

1300 félv terjedelmű a kézirat, melyhez az anyagot kora ifjúságától gyűjtötte, országszerte tanulmányozta az élő madárvilágot és a madártani irodalmat. Az 1899-ben megjelent kétkötetes mű gyerekkori álmainak, vágyainak beteljesülése volt.¹⁴ A kor színvonalán álló első magyar ornithographiai, eredeti hazai „észleletekből” felépítve. Ezzel nemcsak azt valósíthatta meg, amit a magyar tudományos madártan megalapítójától, *Petényi Salamontól* a sors megtagadott, hanem a jövő irányait is kijelölhette. Átfogó tudása, fejlett biológiai érzéke megóvta az egyoldalúságtól. A madarat sohasem tekinti a természetből kiszakított múzeumi tárgynak, hanem azt az emberi élettel, tevékenységgel és a természettel kölcsönhatásban vizsgálja. Fejezetei (A madarak munkálkodásának jelentősége a természet háztartásában, A madarak munkájának értéke az ember gazdálkodásában) valóságos kis remekművek a maguk nemében. A könyv külföldön is a legismertebb madártani szaktudósok közé emelte szerzőjét. A nemzetközi kongresszusokon, néhány társával együtt Chernel István képviselte hazánkat, s ezeken előadásokat is tart a magyar eredményekről. Hamarosan felkéri, hogy *Naumann* 12 kötetes művének újra kiadásában helyesbítse és egészítse ki a sorozat adataival.¹⁵ Másik nagy munkája *Brehm* világhírű és nagy népszerűségnek örvendő „Az állatok világa” három madárkötetének magyarra fordítása és átdolgozása volt, melyre

12. *Chernel István*: A lábszánkózás kézikönyve. Budapest, 1896.

13. *Aquila*, 1895. 190–191.

14. *Chernel István*: Magyarország madarai, különös tekintettel gazdasági jelentőségükre. I–III. Budapest, 1899–1900.

15. *Naumann, Johann Friedrich*: Naturgeschichte der Vögel Deutschlands. I–XII. Leipzig, 1822–1844. Ennek átdolgozott, új kiadását Henicke rendezte sajtó alá, és Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas címen Gerában jelent meg 1896-ban. Ebbe dolgozott Chernel István.

három év megfeszített munkáját áldozta, hogy a madárvilág egészét mutathassa be a művelt magyar közönségnek.¹⁶

1902-ben megalakította Kőszegen az *Állatvédelmi Egyesületet*, melynek elnöke lett.¹⁷ A később világszerte elterjedt „Day birds” mintájára elsőként rendezte meg hazánkban a „Madarak Napját”. Később nemzetközi kongresszusokon is küzdött e nemes ügyért.

1908-tól 1922-ig a szombathelyi „Vasvármegyei Múzeum”-ban tevékenykedett, melynek természettudományi gyűjteményét az általa adományozott anyag vetette meg.¹⁸

Herman Ottó halála után (1916) a Madártani Intézet igazgatója lett s átvette az Aquila szerkesztését. Beköszöntőjében írja: „Csakis úgy fogadhatom el és ülhettem bele felejtethetetlen mesterem, Herman Ottó megüresedett székébe, hogy számot vetve lelkiismeretemmel, minden tekintetben oszthattam azokat az elveket, miket megboldogult alapítója Intézetünknek vallott és munkálkodásunk céljainál kitűzött.”¹⁹ A vezetése alatt álló Madártani Intézetnek kitűnő külső és belső munkatársi gárdája volt, a lassan világhírűvé váló intézménynek csak az Amerikai Egyesült Államban akadt méltó párja.²⁰ Mesterének és barátjának emlékét méltóképpen ápolta. Érintetlenül hagyott szobáját folyamatosan igyekezett kiegészíteni Herman Ottó egykori használati tárgyival.²¹

Sokéves gyűjtőmunkája során a lápokban, mocsarakban szerzett betegségek aláásta egészségét. Egy fűtetlen vasúti kocsiban megfázott s tüdőgyulladás következtében 1922. február 21-én, 57 éves korában Kőszegen meghalt.²²

Két kitűnő ornitológusunk barátságáról vallanak az alábbi levelek.

1.

Kőszeg, 1896. máj. 3-án

Kedves bátyám!

Hát bizony a „hogy” és „miserint” fölött sokáig gondolkodnak. Lényegtelen dolog is húzódik a hivatalos úton, a lényeges meg különösen. Megbeszélésünkhöz képest eljártam, azután vártam

16. *Brehm, Alfred Edvard*: Thierleben. I-VI. Hildburghausen, 1863–1869. Ez jelent meg 10 kötetben magyarul. „Fordították, illetve ismereteink mai színvonalához és a hazai viszonyokhoz alkalmazták Méhely Lajos, Chernel István, Bálint Sándor, Kohaut Rezső, Lósy József, ifj. Entz Géza és Rátz István. I-X. Budapest, 1901–1907.

17. *Chernel István*: Levél az olasz madárvásárról. Aquila, 1912. 431–440.

18. *S. Pável Judit*: A szombathelyi Savaria Múzeum története. Savaria, 1963. 305.

19. *Vönöczky Schenk Jakab*: Ötven év. Aquila, 1943. 40.

20. *Schenk Jakab*: A madarak világának tanulmányozása. Budapest, 1931. 23.

21. *Komáromi József*: Herman Ottó levelei a miskolci múzeumban. HOMÉ. 1965. 99–100.

22. *Almásy György*: Chernelházy Chernel István. Aquila, 1921. 7–21. – *Csaba József*: Chernelházy Chernel István emlékezete halálának huszadik évfordulóján. Vasvármegye, 1942. február 22. – *Szövényi István*: Chernelházy István utolsó évei. Vas Szemle, 1965. 227–240. – *Csaba József*: Adatok Herman Ottó és a kőszegi Chernel család kapcsolataihoz. Vas Szemle, 1980. 595–607.

s vagy két hét előtt írtam Bedőnek²³ külön is, kérve őt – már csak Nécsey²⁴ dolgát tekintve – hogy nagyon érdekében volna a munkának megjelenési határidejét véve, ha a végleges döntés mielőbb megtörténnék, nem különben hogy az „Aquila” sajtó alatt levő füzetében a múlt számban hozott illető értesítésnek folytatását is adni lehetne esetleg a végső elhatározást – de mindegyre semmi hír!²⁵ No de talán most a millenniumi zászlóbontás nagy mozgalmi után!? Én addig is folyton dolgoztam, tanulmányoztam, gyűjtöttem, mert az idő drága, a feladat nagy és sok munkát, dolgozást kíván, már csak azért is, mert az eredetiség kívánja.

Szegény Bencze húsvét óta beteg, súlyos és komplikált gyomorbaja támadt, s folyton rosszul van, a szobát őrzi. Azt hiszem azonban, hogy a halászeszközöket ennek dacára pontosan beszigeltették, mert még ott voltam mikor a rendeleteket ez ügyben kiadta a halászságnak.²⁶ Tudván azt, hogy kedves bátyám a pásztorélet nyelvi anyagát is gyűjti, vizsgálódásaim közben én is jegyeztem idevágó dolgokat s itt közlöm a Tiszamellékéről, Dinnyeshátról (Heves m.) került jegyzetemet.²⁷ – A vonulást az áprilisi furfangos idő egészen megbolygatta s az érkezési napokat az áprilisi fajoknál jócskán visszavetette, úgy hogy némelyeknél igen nagy késés mutatkozik. A fülemile, Sylviák mind 20-ka után jöttek.²⁸ Chelidon alig egy hete,²⁹ sárگا rigó még nincs, Lanius collurio

23. Bedő Albert (1839–1918) erdész, az Erdészeti lapok szerkesztője, 1885-től államtitkár, s mint ilyen intézkedett a kiadás ügyében.
24. Az Aquila 1896. 142. oldalán az alábbi hír jelent meg: „A hasznos és káros madarokról szóló munka a M. O. K. ajánlata értelmében el fog készülni. A tervet dr. Darányi földmivelésügyi minister úr ő nagyméltósága elfogadván, intézetünk már a legközelebbi jövőben azon helyzetben lesz, hogy a feladat megoldásához kezdhet. Úgy Chernelházi Chernel István, mint Nécsey István már derekasan dolgoznak is. A munka vázlatát az Aquilának legközelebbi füzetében bemutatjuk.”
Nécsey István (1869–1902) festő Chernel István útmutatása nyomán kezdett lepkéket és madarakat festeni. Első színes festménye Nécsey I. aláírással *Csörgey Tiber: Pastor roseus* Linn. Pásztormadár. Aquila, 1896. cikkének a 186–187. lapja között, annak mellékleteként jelent meg. Litografálta W. Greve, Berlin. Chernel István később is számontartotta, mert 1902. április 5-én ezt írta be naplójába: „Nécsey István ki nagy madár könyvemet illusztrálta Münchenben agyonlőtte magát.” *Horváth Ernő: Adatok Chernel István életrajzához.* Savaria, 1963. 66.
25. Chernel Istvánt és Nécsey Istvánt megbízták a hasznos és káros madarokról szóló munka elkészítésével. Aquila, 1890. 238–240.
26. Meszlény Bence a Velencei tó mellett lakott, ahol Herman Ottó 1883-ban halászatról szóló könyvéhez az első anyagot gyűjtötte. Chernel István unokabátyja volt. *Herman Ottó: A magyar halászat könyve.* Budapest, 1887. I. 6.
27. *Herman Ottó: A magyar pásztorok nyelvkinése.* Budapest, 1914.
28. Sylvia (poszáta) nemzetséghez tartozó népes madárcsalád. Hazánkban 7 faj él. Rovarevők, de gyümölcsérés idején főleg bogyókkal táplálkoznak. Éppen Chernel megfigyeléseiből tudjuk, hogy mindegyik poszáta más időben (április 10.–május 6.) érkezik. *Chernel István: A külföldi madarak tavaszi megjelenése Kőszegen.* Aquila, 1896. 131. Mások adataiból is ez derül ki. *Herman Ottó: A madárvonulás Magyarországon az 1894. év tavaszán.* Aquila, 1895. 8., *Herman Ottó: A madárvonulás Magyarországon az 1895. év tavaszán.* Aquila, 1895. 12–13.
29. A magyar nép kedves madara a molnárfecske (*Delichon urbica* L.) április végi érkezése (1896) valóban késeinek számít. 1894-ben április 10-én, 1895-ben április 9-én érkeztek meg Kőszegre Chernel István adatai szerint. (Lásd Herman Ottó előbbi jegyzetben említett két cikkét.)

tegnap stb.³⁰ Abban a reményben, hogy sok készülődése és elfoglaltsága a kiállítási ügyekkel³¹ most már megcsappant, és több nyugalmat enged, nem különben hogy a hasznos madarak döntésén nem sokára együtt örvendhetünk, maradok a néni kezeit csókolva³² igaz szerető öccse

Pista³³

Együtt nevel:

Pusztá Dinnyéshát (Heves m.)³⁴

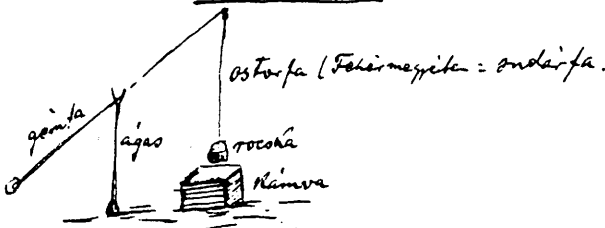
1. mellékl.

juhancs = kis béres
 sóre = hízó szarvasmarha
 bacsó = számadó juhász
 zsétár = sajtár
 kupa = kanna
 pad = padlás
 juhodály = juhakol
 kutricza = sertésfiásító
 Csibaki! (kutyának) = Kusch dich!

MAGYAR
 TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
 KÖNYVTÁRA

juhancs = kis béres
 sóre = hízó szarvasmarha
 bacsó = számadó juhász
 zsétár = sajtár
 kupa = kanna
 pad = padlás
 juhodály = juhakol
 kutricza = sertésfiásító
 Csibaki! (kutyának) = Kusch dich!

al kút részei:

A kút részei:

gémfa
 ágas
 ostorfa (Fehér megyében = sudárfa)
 rócska
 kámva

30. A gébicsféléknek (Laniidae) négy faja él hazánkban. Többnyire erdőszéleken vagy nyílt térségen a bokrok tetején ülnek és onnan lesnek a rovarokból és emlősökből álló táplálékukra, melyekre hirtelen csapnak le, erős csőrükkel széttépik vagy tövisre felszúrva lakmároznak. Április végi, május eleji visszavárásuk nem rendellenes, inkább megszokott. (Lásd Herman Ottó 28. jegyzetben említett cikkét.) Érdekes viszont Chernel megfigyelése. 1892-ben és 1894-ben a tojók 5-6 nappal a hímek után jöttek. *Chernel István: A költözőkőd... 131.*
31. A millenneumi kiállítás néprajzi részét Herman Ottó rendezte. *Katona Lajos: A Magyar Néprajzi Társaság 1896. szeptember 26-án tartott rendes évi közgyűlése. Ethnographia, 1896. 430.*
32. Herman Ottó feleségéről, Borosnyay Camilláról van szó.
33. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár (Ezentúl MTAK) Ms 253/34. I.
34. MTAK Ms 253/34. II. külön cédulán.

2.

Kőszeg, 1900. VI. 19.

Kedves bátyám!

Köszönöm a szíves tudósítást Lorenz nekem sem felelt még, alighanem Gmundenben nyaral, ilyenkor szokott oda menni.³⁵ Hát én mindenesetre benézek még szombaton reggel a Hofmuseum-ban, s bizonyosan ott leszek 2 óraker a Grand Hotel-ben ebédre. Addig a jegy dolgában tájékozódok. A Schenkerbe már írtunk, de csak tudakozódó sorokat, s nem rendeltünk. Egy ismerősöm volt ott mostanában szállva s 14 frankot fizetett az V-ik emeleten, s nem valami dicsézően nyilatkozott az ellátásról.

Nekem ez különben egészen mindegy, mert putriban is meglennék vagy sátorban, és megelégszem mindennel, még poloskával is. De már még is csak jobb lenne, ha együtt maradhatnánk. Ezért írtunk ma Terminusba.³⁶

Tehát viszontlátásra a „Nagy vendéglő-ben”. Addig is szívből üdvözlö

igaz szerető öccse

Pista³⁷

3.

Kőszeg, 1905. II. 3.

Kedves bátyám!

Három hétig tartó kemény munka után végre megint kifújhatom magamat.³⁸ Kitértük a 48-as lobogót Ginzben! Szinte hihetetlen! A vöröstollas hienzek diadalittasan járnak kelnek s mondogatják egymásnak: Mir hamr gwunna!³⁹ Sőt a fehérstollasok is emlegetik „Gott sei Dank dass mer verlurn habn”!⁴⁰ Elég furcsa. Több mint 40 községet bejártam, s nem egyszer 2 óra hosszát gyalogoltam úttalan utakon, éjjel, bokán fölül érő hóban. Rohoncon⁴¹ komoly csatánk volt, mert az ellenfél itt tömörült legerősebben Szájbély fészékében, s ki akart szorítani bennünk a kocsmáudvarából.⁴² Jelöltünknek kabátját letépték, nyakát összevérezték, s még revorverek is kézbe kerültek. Egy hajszálon függött sorsunk, de szerencsére nem került vérontásra, és a fehérstollasok puskája hátra felé sült el, mert a józanabbak úgy felháborodtak ez eseten, hogy kiváltak a pártból, hozzánk állottak, s 20 Szájbély zászlót, saját lobogóikat letépték, összetörték. A vége már diadaluttá alakult Rokoncson való keresztül vonulásunk, s mintegy 300 főnyi tömeg kísérte kocsiainkat abzugolva Szájbélyt. De mégis Kőszeg maga döntötte el a kockát, mert itt 300 szavazata volt az ellenzéknek, a kormánynak csak 180. Mikor többségük már biztosítva volt este 1/2 7-kor kiléptem

35. Chernel 1898. május 6-án ezt írja naplójába: „Hajnali 5 óraker Dórával [feleségével] Bécsbe. Délfelé Hofmuseumba dr. Lorenzzel.” Jó barátságban lehetek a bécsi udvari múzeumban dolgozó Lorenzzel, mert 1899-ben náluk töltötte a húsvéti ünnepeket. *Horváth Jenő*: i. m. 611.

36. A III. nemzetközi ornitológiai kongresszust Párizsban tartották. Ide utazott Chernel István. Naplóbejegyzése szerint június 23-án együtt ebédeltek Bécsben a Grand Hotelben, aznap este felszálltak a vonatra „az öreg ural”, s 25-én reggel megérkeztek Párizsba, ahol a Terminus Hotelben szálltak meg Herman Ottóval együtt. *Horváth Jenő*: i. m. 65.

37. MTAK Ms 253/35.

38. Kőszeg német neve

39. „Mi győzünk.”

40. „Hála Istennek, hogy vesztettünk.”

41. Az Egyesült Ellenzék jelöltnek kérte fel Chernelt, aki visszautasította ezt, de a választási hadjáratban tevőlegesen részt vett. Az ő jelöltjük győzött.

42. Szájbély Gyula országgyűlési képviselő.

a szavazó bódéból, s ebben a pillanatban gyönyörű meteor hullott le, a szabadelvű párt fölött fényes csóvát hagyva maga után. „Isten veled Tisza, szerbusz utoljára!”⁴³

No de egész Vasmegeye, az öntött mamelukok régi tanyája, ez egyszer kitett magáért, s egy szálíg ellenzéki képviselőt küldött az országgyűlésre, holott az előtt 7 kormánypárti és 3 ellenzéki volt. A m. h. 29-ki megyegyűlésre ki is rukkolt Jurisics hada: 13 kocsival, ugyanannyi zászlóval robogtunk föl a megyegyűlésre képviselőnkkel s bemutattuk a főispánnak.⁴⁴ Szegény Ernuszt Jóska savanyúan mosolygott, az öreg Ernuszt meg a belső szobákba vonult vissza nagy bánattal.⁴⁵ – Csak azután a kibontakozás is jól alakuljon már most, s kedves Druszám Gesztén gesztikuláljon tovább.⁴⁶

Szívből üdvözli igaz szeretettel

a kőszegi kuruchad brigádérosa
Pista⁴⁷

Almásy végiglen kitartott s hozta be Borostyánkő vidékét!!⁴⁸

4.

Kőszeg, 1906. febr. 1-én

Kedves bátyám!

Ma hallottam, hogy a term. tud. társulat kedves bátyámnak ítélte oda a Szily-érmet.⁴⁹ Ha valaki, hát kedves bátyám az, aki reászolgált e kitüntetésre, habár elenyésző csekély jutalom is az oly érdemek elismerésére, mint a minőket kedves bátyám a természettudományok, a magyar tudomány körül, s annyi sok más téren szerzett. A nemzet régóta elismerte áldásos tevékenységét, és váltig meggyőződésem, hogy a jövő nemzedék szemében munkásságának gyümölcse még sokkalta értékesebb lesz.

Azok között vagyok én is, a kik ez alkalomból igaz szívből s nem konvencionális módon fejezik ki üdvözlésüket, szerencsekívánataikat. Melegen kívánom, hogy adjon a magyarok Istene erőt, egészséget kedves bátyámnak, hogy leghőbb vágyát is mielőbb elérhesse: befejezhesse az ősfoglalkozásokról szóló remek művét!⁵⁰

43. A Szabadelvű Párt 1875-ben jött létre a Deák-párt és a balközép egyesüléséből. A két párt fúziója Tisza Kálmán 1875. február 3-ai országgyűlési beszéde alapján történt. 1904 decemberében az ellenzék elég erősnek érezte magát a hatalom átvételére. Tisza István, hogy ezt megakadályozza, 1905. január 5-én feloszlatta a parlamentet. A rákövetkező választásokon az ellenzék győzött. Chernel István levele ezekről az eseményekről szól. – Herman Ottó politikai értékelése *Erdődy Gábor*: Herman Ottó és a társadalmi-nemzeti felemelkedés ügye. Budapest, 1984.

44. „Laehnét 13 kocsin lobogó zászlókkal kísérjük Szombathelyre a népgyűlésre. Ott bemutatom a főispánnak” – írja naplójában. *Horváth Jenő*: i. m. 69.

45. Ernuszt Kelemen (1832–) a Deák-párt buzgó tagja, 1869-től országgyűlési képviselő. 1900-ban a főrendiház elnöke, melyről nyilván a választási harcok eredményeképpen 1905-ben lemondott.

46. Tisza Kálmánra céloz.

47. MTAK Ms 253/36.

48. Almásy György (1867–1933) földrajztudós, utazó. Dobruzdzásból szép madárgyűjteményt hozott haza. Többször járt Belső-Ázsiában. *Almásy György*: Madártani betekintés a román Dobruzdásába. Aquila, 1905., *Uő.*: Reise nach West-Turkestan und in den zentralen Tien-Shan. Wien. 1901., *Uő.*: Vándorutam Ázsia szívébe. Budapest, 1903.

49. „Herman Ottót üdvözöltem abból az alkalomból, hogy a term. tud. társ. Szily érmét kapta...” Chernel naplóbejegyzése, 1906. január 26.

50. *Herman Ottó*: Az ősfoglalkozások: Halászat és pásztorélet. Budapest, 1898. *Uő.*: A magyar ősfoglalkozások köréből. Budapest, 1899. előmunkálatai voltak ennek a soha el nem készült könyvnek.

Mi csak most lélelkünk megint szabadon, mert decz. 4-ke óta fészünk valósággal kórház volt, s 6 hétnél tovább el voltunk zárva a világtól. Márta⁵¹ után Mikli⁵² majd feleségem nyomta az ágyat, s a kanyaró bacillusok már-már engem is levettek lábaimról, de szerencsére eldöglöttek bennem, s mindössze 2 napig volt lázam. Feleségem azonban komolyan rosszul volt, mert olyan tüdőhurut kísérté nála a kanyarót, mely már-már tüdő- és mellhártyagyuladássá fajult. Most már alaposan kiformalineztük a bacillusokat, de azért a „kanyarópártiaknak” jó ideig vigyázniok kell, s óvakodniok a hüléstől.

Az „Aquilából” értesültem Oustalet haláláról, kit Leverkühn is fiatalon követett; bizony a kongresszus törzsvendégei hamarosan megtrikultak. Reiser írja, hogy Sharpe is rosszul van, s Bullart szélhűdés érte.⁵³

A néni kezeit csókolva vagyok szíves üdvözlettel szerető

öccse

Pista⁵⁴

5.

Kőszeg, 1908. okt. 13.

Kedves bátyám!

Egyetlen betűjét sem véve ki, mindenben aláírom kedves bátyám sorait, s csak jó humorom lágyítja a bosszúságot, a mit éreznem kellene, mindazoknak láttára, miket a vendégfogadó bizottság remekbejárt rendezésével Szombathelyen bemutatott.⁵⁵ A hiba abban volt, hogy merőben „beamterek”⁵⁶ vállaira bízta a vendéglátást, s független elemeket nem vontak a bizottságba. Ezek persze az aktán túl nem ismernek mást, mint hivatalos ranglétrát, s minden „méltóság” előtt hasra vágódnak. Nagyon jól mondta egyik prémontrei tanár a főrendezőnek, mikor *eldicsekedett*, hogy ugye jól rendezve az ünnepség: „Szamarak vagytok”. Persze hogy azok, mert kulturünnepet nem lehet bolgár királylátással egy kaptafára szabni. No hát jó lesz azért nekik ez a múzeum, talán tanulnak belőle annyit, hogy pár év multán felemelkednek arra a színvonalra, mely az udvari tanácsos és a szellem munkása között felismeri a különbséget, és nem kelt az emberben olyan szánakozó érzelmeket, mint ma. Mert igazán csak szánalommal gondolok arra, hogy a baklövések és éretlenségek között olyanok szerepelnek, a minők pl. hogy Kőszeg városának még csak meg se köszönték, hogy nagybecsű ereklyéit átengedte a múzeumnak letétképen; hogy polgármesterét és rendőrkapitányát – a kik pedig ott voltak a megnyitáson – az ebédre meg sem hívták; hogy velem és sógorommal⁵⁷ – a kik szintén idegenek vagyunk Szombathelyen – a vacsorát és ebédet megfizették, s azért, hogy 6 hétig ott dolgoztunk, még azt sem mondták: köszönjük. No de hát kedves bátyám mi ismerjük az embereket és nagyon jól érezzük magunkat ezentúl is, mert a kötelesség- teljesítés jutalmát öntudatunk megnyugvásában találjuk, s ezt többre becsüljük szavaknál, felköszöntőknél.

Hogy kedves bátyámat ott láthattam a múzeumban, és megmutathattam csoportjaimat, az nekem nagyobb elégtétel minden eszem-iszom dáridónál, beszédnél és ünnepeltetésnél. A mit

51. Leánya.

52. Fia, akit máskor is így becéz. Az első világháborúban eltűnt az olasz fronton. *Almásy György*: i. m. 7. Apja szép emléket állított neki cikkében *Chernel István*: Madártani adatok Chernel Miklós harctéri leveleiből. Aquila, 1916. 331. 459.

53. Valamennyien a Magyarországon tartott II. Ornitológiai Kongresszus vendégei.

54. MTAK Ms 253/37.

55. „Szombathelyre. Este a Kulturműzeum megnyitására érkező vendégek nagyszerű fogadtatása. Hermannal hajtok be. Ismerkedési estély.” – írja Chernel a naplójába. Másnap nyitották meg a múzeumot. Herman Ottó még aznap elment, mert – szerinte – nem méltón fogadták. Az ünnepségről a Vas megyei Lapok, 1908. október 13-ai száma részletesen beszámolt. – *Jancsó Ferenc*: A szombathelyi múzeum. Szombathely, 1943. 44–46.

56. Hivatalnokok

57. Miske Kálmán (1860–1943) ősrégész. Róla *Tompa Ferenc*: Báró Miske Kálmán. Dunántúli Szemle, 1943. 257–261., *Mozsolics Amália*: Báró Miske Kálmán 80 éves. Dunántúli Szemle, 1941. 86.

oldala mellett tanultam, azt gyümölcsöztettem és boldog vagyok, hogy láthatta a lelkembe vetett mag felsarjadzott palántájának legujabb levelét. És ha jól esett ezt látnia, úgy én elértem célomat és meg vagyok elégedve. Minden egyéb bliktri.⁵⁸ Csak azt sajnálom, hogy nem szakíthatott időt magának, s nem jöhetett el legalább egy ugrásra Kőszegre, hol csendesen magunkban dícsérgethetünk volna a rendezők tapintatosságát. A hangulat meg lett volna, mert éppen most folyik a szüret, már pedig az idén sok és jó bor termett.

Mikli nagyon boldog volt, hogy láthatta Pelebácsit, s büszkén mesélte, hogy a pályaudvaron a direktorja igen nézett, mikor barátkoztak.

Abban a reményben, hogy otthon mindent jól talált, maradok a néninek kezeit csókolva, szívélyes üdvözetekkel a viszontlátásig szerető öccse

Pista⁵⁹

6.

Kőszeg, 1910. okt. 12-én

Kedves bátyám!

Fogadja kérem édes jó anyám elhunyna alkalmából kifejezett meleg részvétéért ép oly meleg, őszinte szívből fakadó köszönetemet.

Mindig szeretettel emlegette kedves bátyámat, s mindig örült, ha hírt hallott hogylétéről és munkálkodásáról.

Hogy én mit vesztettem vele? Tudom, hogy elképzelheti. Hiszen majdnem egész életemet együtt töltöttem vele, s ősi családi fészkünknek oly sokáig volt ő mindnyájunktól szeretett, tisztelt gondozó anyja. Soha tőle egy kemény szót nem hallottam, és soha sem volt köztünk hajszálnyi nézeteltérés. Olyan áldott jó angyali szíve volt, hogy korholás, panasz nem szállott el ajkairól. És csendesen, küzdelem és sóhaj nélkül szenderült el, mint az elalvó méces. Nagy bánatomban ez vigasztal csak. Legalább nem szenvedett.

Hálásan köszönöm ez alkalommal is hozzánk való régi, kipróbált, hűséges barátságát, mely mindenkor egyik legértékesebb kincse marad ama javaknak, miket életemben szereztem.

Szívből üdvözlí hű ragaszkodással szerető bánatos

öccse

Pista⁶⁰

7.

Nagyságos
Herman Ottó
urnak, a m. kir. Ornith. Központ főnökének
Budapest József körút 65.

Boldog új évet kívánok jó egészségben, munkakedvben! igaz szeretettel
P. és D.⁶¹

Kőszeg, 1910. XII. 28.

58. Semmi, jelentéktelen, nem számít.

59. MTAK Ms 253/38. I-II.

60. MTAK Ms 253/39.

61. P. és D. = Pista és Dóra. Képeslevelezőlap. Keltezés a postai bélyegző alapján.

8.

Herman Ottó urnak
a kir. m. Ornithologiai Központ főnökének
Budapest
Debrői ut 15.
Hongrie⁶²

Torino, 1911. okt. 14.

Kedves bátyám! Itt védem a madarakat.⁶³ Elfogadta az állatvédő congressus indítványomat, mely egybevág a római gazd. intézet határozatával. De lesz-e foganatja?!⁶⁴ Sokszor szívesen ödvözlöm a távollból, szeretettel

Pista⁶⁵

9.

Kőszeg, 1911. dec. 3-án

Kedves bátyám!

Köszönöm szíves emlékeztető sorait. Már régen megcsináltam volna a dolgot, ha csak egy-két nyugodt napom lett volna, de a vis majorok folyton böstörködnek.⁶⁶ Tegnap este jöttem meg Somogyból, a hol „somot, szilvát ehetsz, de a tudományban kevesebb részt vehetsz” (beste „Kis-tökör”),⁶⁷ s ma délután megint megyek Sopronmegyébe, honnét csötörtökön jövök vissza. Talán pénteken és szombaton lesz annyi nyugalmam, hogy végre valahára íróasztalhoz ülhetek.

Bizony változó az ember sorsa, s nem is ura egészen akaratjának, mert a körülményeknek is döntő szerepük van cselekedeteinkben – nekem is olyan dolgokkal kell most bíbelődnöm, a mikkel sohasem hittem, hogy vesződni fogok. No de talán lesz majd napjaimnak nyugodtabb folyása, és foglalkozhatom azzal is, a mivel foglalkozni szeretek.

A „néninek” kézcsókomat jelente maradok szívélyes üdvözlettel és igaz szeretettel

régi hűséges
Pistája⁶⁸

10.

Kőszeg, 1912. jan. 11-én

Kedves bátyám!

Tegnap este érkeztem vissza több napi távollét után Somogyországból, s így szíves soraira csak ma felelhetek. Sietve sietek megnyugtadni, hogy eloszlássam még az árnyékát is annak a gondolatnak és érzésnek, mely a mi igazán mélyen gyökerező és 1/4 százon át izmos törzset hajtó, terebélyes koronát termő fáját hű barátságunknak, beszűrkihetné. A mi együttérzésünk és együttmunkálkodásunk szálai annyira összebogozódtak már, hogy annak csomóit még idegen kéz

62. A címzés eredetileg „József krt 65.” volt, de ezt áthúzták, és „Debrői u. 15”-öt írtak rá.

63. „Hivatalosan értesítenek, hogy az Orsz. Állatvédő Egylet képviseletében kiküldtek Turinba a nemzetközi állatvédő kongresszusra” – írja naplójában 1911. október 5-én. *Horváth Jenő*: i. m. 79.

64. A kongresszusról *Chernel István*: A torinoi nemzetközi állatvédelmi kongresszus. Állatvédelem, 1911. 11. szám 101., 12. szám 109–110., 1912. 1. szám 4–5.

65. MTAK Ms 253/41.

66. Ingerkednek, fondorlatoskodnak, gonoszknak. Vas megyei tájszó.

67. *Losonczy István*: Hármás Kis Tükör c. könyvét használták majd száz évig dédanyáink az iskolában. Számatalan kiadást ért meg.

68. MTAK Ms 253/42.

sem oldhatja többé föl, nemhogy holmi csekély aprólékosság. Egy közös eszmény felé törtettünk egyforma lelkesedéssel, egy azonos önzetlenséggel, szövetkezve egymással, hogy annál biztosabban célt érzünk, eleve tudva, hogy az elénk tornyosuló akadályokat annál eredményesebben küzdhetjük le, minél szétolvadhatatlanabban forr egybe közös törekvésünk rugója, minél teljesebbé válik bensőnk harmóniája.

Hát ne aggassa magát kedves bátyám – minket nem válaszhat el senki és semmi; s ha az élet forgotaga néha talán mégis nem kímél meg olyan pillanatoktól, melyek meglazítani akarnák a mi legszorosabb barátságunkat, akkor is hamar átsegít e rossz pillanatokon az az arányosan jó megalapozás, melyen lelkünk, szívünk viszonya felépült. Megírtam én egyszer – esküvőm előtt –, hogy miképpen érzek kedves bátyám irányában; úgy éreztem azóta is, s fogok érezni mindenkor.⁶⁹

Süssön csak tisztán a nap fölöttünk a jövőben úgy, mint a múltban, maradjon a felhő állandóan szemhatárunk alatt, s ha mégis köd terjeszkedne vidékünkre, barátságunk melegsége törjön rajta keresztül, mint a magas hegyorom, hová a föld párái nem érnek.⁷⁰

Köszönöm meleg sorait hálás érzülettel, s vagyok váltig szívből szerető
öccse

Pista⁷¹

11.

Kőszeg, 1912. márcz. 8-án

Kedves bátyám!

Köszönöm szíves értesítését. Teljesen osztom felfogását, s a dolog így lesz all right, a hogy kedves bátyám véli.

De már az nem all right, hogy a fujtató és a láb rosszul működik! Egy kis kenőcs majd helyre hozza megint, mert hisz tudom a gép alkotó részei „prima” anyagból vannak. De hát az „Itala” autót is hosszú út után meg kell olajozni. A csapágyakat itt ott már a magam gépjén is részesítem effélében, mert a sok mászkálást, mocsárban gázolást bizony én is érzem már, kivált mikor jó „vonuló nap”, azaz rossz idő van.

Ezerféle vesződésem van, csak azzal nem foglalkozhatom, a mivel babrálni szeretnék. No majd csak elmúlik ez is, mint minden, aminek kezdete volt.

Szívből üdvözlöm fészkestül, s maradok a néni kezeit csókolva szerető igaz öccse

Pista⁷²

12.

Budapest, 1912. decz. 2-án

Kedves bátyám!

Bizony meglepetésekkel teljes az emberi sors: a múltkor még vígan szemlélgettünk a Központban, s nem álmodtam, hogy itt ragadjak Budán. Pedig itt vagyok a Vöröskeresztkórházban, hol Miklót Lumniczer dr. szerencsésen megoperálta, s megszabadította vakbelétől.⁷³ Hála az Égnek mindenem jól átestünk, a beteg lázmentes, fájdalmakat nem érez, s ma már keveset ennie is szabad.

69. Ez a levél nincs meg.

70. Nem tudjuk, hogy miféle köd terjeszkedett barátságukra. Herman Ottó érzékeny, könnyen sértődő ember volt. *Fári Irén-Kőhegyi Mihály*: Herman Ottó és Reizner János levelezése. HOMÉ 1990–1991. 298.

71. MTAK Ms 253/43.

72. MTAK Ms 253/44.

73. Lumnitzer József (1863–1921) az Erzsébet kórház sebész főorvosa.

De mivelhogy a baj soha sem jár egymagában; szegény Dórárnak tegnap holmi influenzát kapott, úgy hogy sógoromnál van internálva, s így magam őrzöm Miklót.

Szívélyes üdvözlettel és kézsókkal igaz szerető

öccse

Pista⁷⁴

Mihelyt jobbra fordultak az állapotok, talán a hét végére, feljövök a Központba.⁷⁵

13.

Kőszeg, 1914. decz. 22-én

Kedves bátyám!

Nagy megdöbbenéssel olvastam a balesetről, mely kedves bátyámat érte. Nyomban írtam Titusznak,⁷⁶ hogy értesítsen a dolog mibenlétéről. Hála Istennek a ma kézhez vett sorai megnyugtattak. Csakhogy nincsen nagyobb baj! Gonosz esztendő ez az 1914-ki, csak sebesülésekről, hősi halálról, kulturértékek rombadüléséről és a civilizáció eredményeinek pusztulásáról veszünk hírt nap nap után. És még azok is megsebesülnek, kik nincsenek a harcztéren, hanem az ágyudörgéstől távol, épen most a lengyelországi nagy csatánál is hatalmasabb és örök dicsőséget jelentő diadalt szereztek nemzetünknek. Mert az a könyv, a mit a term. tud. társulat most bocsájt közkézre,⁷⁷ bizony hatalmasabb tett, mint Hindenburg minden győzelme, melyhez tengernyi vér tapad.⁷⁸ Az ilyen munka felemel, és nem engedi, hogy urrá legyen rajtunk a kétségbeesés, mert erősíti a jövőnkbe vetett hitet, mit a véres harcok és az emberekben felszabadult „bestia” már már megrendített. Áldja meg a magyarok Istene kedves bátyámat, hogy csodálatos szívóssága és lendülete dacol a korral és kórral, fényes sugarat bocsátva a körülöttünk terjengő sötétségbe. Szomjas embernek üdítőitalt, didergőnek melegítő napsugarat, éhesnek erősítő falatot nyújtott – pedig sokan vannak a szomjazók, éhezők, fázók!

És adja az ég, hogy a kellemetlen baleset következményeit minél előbb teljesen kiheverje, ép erejét ismét visszanyerje, hogy a még hátra levő részét élete munkájának befejezhesse.

Ezzel a forró kívánságával szívemnek kívánok boldog karácsonyi ünnepeket és boldog, békeséges új esztendőt. Talán a jövő év az én háborúságomnak is végét hozza s szárnyaimat, miket alávalóság megbénított, újra kibonthatom.

A néaninek kezeit sókólva, állandó gyors javulását kedves bátyámnak ismételten kívánva maradok igaz szeretettel

hűséges

Pistája⁷⁹

14.

Koeszeg

Szívboel oerwendek hogy nincs baj = Pista⁸⁰

74. MTAK Ms 253/45.

75. Az Ornitológiai Központban.

76. Csörgei Titusz.

77. *Herman Ottó*: A magyar pásztorok nyelvkinse. Budapest, 1914. Kiadja a K. M. Természettudományi Társulat.

78. Hindenburg, Paul (1847–1934) az oroszok ellen aratott győzelmet a mazuri tavaknál.

79. MTAK Ms 253/46. Herman Ottó a levelet még olvashatta, hiszen december 27-én halt meg.

80. MTAK Ms 253/47. távirat. Datálatlan. A felvette után: Csorba 6543 FEB. bélyegző. A kézbesítőnek kiadott után: FEB. 7. 1040. Feladó hivatal: Kőszeg 211.-11.-17.-10. sz.

ISTVÁN CHERNELS BRIEFE AN OTTÓ HERMAN

Das Leben und die wissenschaftliche Tätigkeit von Ottó Herman wurde in zahlreichen Studien und Büchern bekanntgegeben und bewertet. Die Tätigkeit von István Chernel wird dagegen vor allem von den Ornithologen in Evidenz gehalten, und zugleich als ein ungarischer Begründer dieser Disziplin angesehen.

Mit dem Vater von István Chernel – Kálmán Chernel – machte Ottó Herman in der krisenhaftesten Periode seines Lebens Bekanntschaft. Er öffnete im Jahre 1863 in Kőszeg (Güns) ein Fotolaboratorium; ihr Begegnen läßt sich auf diese Zeit zurückführen. Der Grund der Freundschaft war dieselbe Parteistellung, zu der sie sich bekannten, genauso wie die gemeinsame Denkart, die sie wie ein festes Band aneinander knüpfte. Es stellte sich bald heraus, daß Ottó Herman sein Interesse nicht der Photographie, sondern anderen Angelegenheiten widmen mußte: er benötigte eine feste Stellung mit sicherem Einkommen. Kálmán Chernel, der ihn zu anderen Gelegenheiten öfters unterstützte, bot ihm auch jetzt eine sichere Hilfe. Er lenkte seine Aufmerksamkeit auf eine Annonce des Siebenbürger Museum Vereins zu Klausenburg, welche die vakante Stelle des Konservators bekanntgab. Auf diese Anregung reichte er seine Bewerbung mit den Empfehlungsworten von Chernel ein. Das Ergebnis davon war, daß der Direktor des Museums, Sámuel Brassai im Jahre 1864 ihn zum Konservator ernannte.

Diese rechtschaffene Hilfeleistung hat Ottó Herman nie vergessen. Als er mit dem Sohn seines Wohltäters, István Chernel Bekanntschaft schloß, schickte sich die Gelegenheit für ihn, daß er seine Hilfe dem Sohn weitergeben konnte. Der im Jahre 1865 in Kőszeg geborene István Chernel brachte die im Familienkreis angeeignete unendliche Naturliebe mit sich, genauso wie das Interesse an der Vögelwelt. Im Jahre 1891 arbeitete er in Budapest neben Ottó Herman, und war bestrebt alle Praktiken des arbeitsamen Werktages anzueignen, wozu es nur eine Möglichkeit gab, und der Meister ihn inspirierte. Seine Studien und Bearbeitungen wurden in den hiesigen und ausländischen Fachblättern immer häufiger, welche dazu führten, daß Ottó Herman ihn mit dem Verfassen eines großangelegten Buches beauftragte, das die nützlichen und schädlichen Vögel Ungarns den Fachleuten wie dem Laienpublikum vorstellte. Das zweibändige Werk aus dem Jahre 1899 war die erste Verwirklichung seines Traumes der Kinderzeit. Es war das erste ungarische ornithographische Werk auf Grund eigener heimischer Betrachtungen aufgebaut, das auch den wissenschaftlichen Forderungen seiner Zeit gerecht wurde. Seine weitumfassenden Kenntnisse, sein entwickeltes Naturgefühl bewahrten ihn vor der Einseitigkeit des Betrachtens. Der Vogel wird nicht als Museumsexponat, herausgerissen aus der natürlichen Umwelt betrachtet, sondern immer im Zusammenhang mit dem menschlichen Leben, der menschlichen Tätigkeit, und in der Wechselwirkung der Natur untersucht.

Dieses Werk hob den Verfasser in die Reihe der bekantesten Fachexperten der Ornithologie. Auf internationalen Kongressen vertrat István Chernel mit einigen Kollegen unser Land und hielt Vorträge über die ungarischen Forschungsergebnisse. Er bekam bald den Auftrag, daß er bei der Neuausgabe des zwölfbändigen Werkes von Naumann seine Korrekturen und Ergänzungen beilege und die Ausgabe auf diese Art und Weise vervollständige. Seine andere große Arbeit war die Bearbeitung und Übersetzung des weltberühmten dreibändigen Werkes von Brehm: „Tierleben“.

Im Jahre 1902 gründete er in Kőszeg den Tierschutz Verein, dessen Präsident er wurde. Auf Grund der weltweit verbreiteten „Day birds“ organisierte er als Erster den „Tag der Vögel“. Auch auf internationalen Veranstaltungen und Kongressen trat er für diese großartige Sache auf.

In den Jahren 1908–1922 war er in Szombathely (Steinamanger), wo er im „Mu-

seum des Komitates Vas" angestellt war. Das von ihm gespendete Material bildete den Grund der naturwissenschaftlichen Sammlungen des Museums.

Nach dem Tod von Ottó Herman (1916) wurde er der Direktor des Ornithologischen Institutes und zugleich Redakteur der „Aquila". In seinem Geleitwort schreibt er: „Ich kann nur so den leer gewordenen Sessel meines unvergesslichen Maisters Ottó Herman übernehmen, daß ich meinem Gewissen Rechenschaft abgegeben habe und in allen Hinsichten jene Prinzipien anerkannte, die der haimgegangene Begründer unseres Instituts verkündete und als Zielsetzung unseres Bestrebens erklärte". Das unter seiner Leitung stehende Institut wurde mit der Zeit weltberühmt; ein ähnliches Beispiel konnten nur die Vereinigten Staaten Amerikas aufweisen. Das Andenken seines Meisters und Freundes wurde von István Chernel hoch in Ehren gehalten. Das unverändert erhaltene Arbeitszimmer von Ottó Herman hat er versucht ständig mit neuen Exponaten und Gebrauchsgegenständen zu ergänzen.

Die Krankheiten, die er während der langjährigen Sammeltätigkeit in Mooren und Sümpfen bekam, schwachten langsam seinen physischen Zustand. Er verstarb am 21. Februar 1922 in Kőszeg; er war 57 Jahre alt.

Die folgenden Briefe sprechen über die Freundschaft der zwei ausgezeichneten ungarischen Ornithologen.

Mihály Kőhegyi